Csengel Péter

A MAJKI PREMONTREI PRÉPOSTSÁG FELTÁRÁSA

1981-ben az OMF kutatási tervének keretében került sor az Oroszlány-majkpusztai volt kamalduli remeteség épületegyüttesének kutatására, majd az ennek közelében fekvő promontrei kolostor feltárására. Az ásatást 1982–84 között Juan Cabello vezette.

A prépostság az írott források között először az 1235. évi ún. ninivei katalógus említi Váradhegyfok filiájaként, a veszprémi egyházmegyéhez sorolva. Később a túróci monostor 1251-ben kelt alapítólevelének 1281. évi átiratában, majd ezt követően az 1268., 1269., 1279. és 1349. években különböző határjárásokkal és birtokvásárlási ügyekkel kapcsolatban említik okleveles források Majk, illetve birtokai (Szomód, Gadóc, Esztergom) nevét. Név szerint a monostor három prépostját ismerjük: 1281-ben Jánost, majd utódját Ambrust, jóval később, 1495-ben pedig Lőrinc prépostot nevezik meg. Négy alkalommal: 1281-ben, 1289-ben, 1291-ben és 1301-ben – mint kiskonvent – hiteleshelyi működéséről is tudunk. Az 1320. évi monostorösszeírás szerint Majk filiát hozott létre Pornikon. 1333–35 között a prépostság 14, illetve 18 kisdénár pápai tizedet fizetett.

A 16. század első felében már elhagyott és pusztuló kolostor említésével a 18. század elején találkozunk újra, amikor gr. Esterházy József 1733-ban kelt, – a Majk környéki erdőkben élő kamalduli remeték számára kiállított – alapítólevelében engedélyt ad remeteségük felépítésére. Egyúttal – több más várrommal együtt – engedélyezi a közeli premontrei kolostor maradványainak elbontását és köveinek elszállítását is.

A prépostság neve ezután már csak a 19. század végén, a történeti szakirodalomban tűnik fel ismét, amikor Rómer Flóris és Nácz József közöl jelentéseket a Vértes-beli romokról.

Az erdővel teljesen benőtt területen az első tájékozódó jellegű kutatóárok eredményei alapján az ásatásis terület egyes pontjait szelvényrendszerrel kibővítve tártuk fel. Meg kell azonban említeni, hogy a kolostoregyüttes nagy része tulajdonképpen feltáratlan maradt, így az épület alaprajzának több pontján csak elméleti kiegészítésekre nyílt lehetőség.

Az ásatás igazolta Nácz József megállapítását, aki 5-5 pillérrel 3 hajóra osztott, bazilikális elrendezésű templomot feltételezett. A templom külső hosszmérete 45 m, szélessége 22,80 m. A hajó északkeleti és délkeleti végéhez 1-1 négyzetes helyiség csatlakozik, ezeket a hajótól zárt homlokzati fal választja el. A szentélyek a tízszög 5 oldalával záródnak (15. kép). A főszentély és a déli mellékszentély feltárt szakasza jól bizonyítja, hogy a szentélyeket félkörívesen, tört kőből kialakított alapozásra építették (16. kép). A főszentély alapfala az öt oldal sarokpontjain támpillér-alapozásokkal szélesedik ki. Ilyen támpillérek a mellékszentélyeknél nem épültek. A külső oldalhoz hasonlóan valószínűleg a szentélyek belső falfelületét is polygonális formában alakították ki, bár nem zárhatjuk ki a szentélybelső félköríves formáját sem. Felmenő fal csak töredékekben maradt meg, így a szentélyeken, a nyugati zárófal, valamint az északi és déli hajófal egy-egy rövid szakaszán. Ezeken kívül még az alapozások követi is kitermelték a 18. század fo-

lyamán. A templomban középkori járószintet nem találtunk, de a rétegviszonyok arra utalnak, hogy ez a belsőben jóval magasabban helyezkedett el, mint kívül. Problematikus a templom nyugati toronypárjának kérdése. A nyugati oldalon a főfalak kiszélesedő alapozása ugyanis a tornyok meglétére utal, mégis bizonytalan, hogy a toronypárral tervezett templom az eredeti elképzelés szerint épült-e meg.

A templom déli kápolnájához csatlakozik a 32×9,5 m-es, egyszárnyú, 4 helyiséggel tagolt kolostorépület, ennek 3. osztott, keskeny helyisége feltehetően az emelet – és az itt helyet kapó dormitorium – megközelítését szolgáló lépcsőház lehetett. A kolostor délnyugati sarkához csatlakozik a keskenyebb alapozású kerítőfal, amelynek teljes kiterjedését nem ismerjük. Másik vége a templom északnyugati sarkához köt be.

Az ásatásból előkerült kerámia leletanyag rendkívül töredékes, datáló értéke alig van. A 13. századból cserépbogrács-töredék, és néhány durva anyagú, pecsételt díszű oldaltöredék maradt fönn, a leletek zömét azonban a 15. század végére, 16. század elejére keltezhető edények és fazekak darabjai, valamint nagyszámú tál alakú kályhaszemtöredék alkotja.

A fém leletanyag leginkább említésre méltó darabja egy 13. század elejére keltezhető vakolókanál, amely megkövesedett habarcsba ágyazva a főszentély alapozási árkából került elő.

A feltárások során csak jelentéktelenebb kőfaragványok kerültek felszínre. A széthordott kőanyag jelentős részét a kamalduli remeteség és az evangélikus templom falába másodlagosan építették be.

Árpád-kori temetkezésre a déli mellékszentély előterében feltárt, II. András-dénárral keltezett, falazott, vörös mészkőlappal fedett sír utal, a templomban feltárt többi sír 14–15. századi temetkezésre vall.

A kolostor alapítástörténetének felvázolása a források pusztulása miatt csak közvetett módon lehetséges. Különböző birtoktörténeti megfontolások alapján a Vértes vidékén birtokos Csák nemzetség trencséni ágát alapító Mátét és leszármazottait tarthatjuk a majki prépostság alapítóinak és – a 14. századig – kegyurainak is. Majk példája a 13. századi családi monostorok azon sorát gyarapítja, amely a már széteső nemzetségekből felemelkedő új családok különállását és tekintélyét reprezentálja.

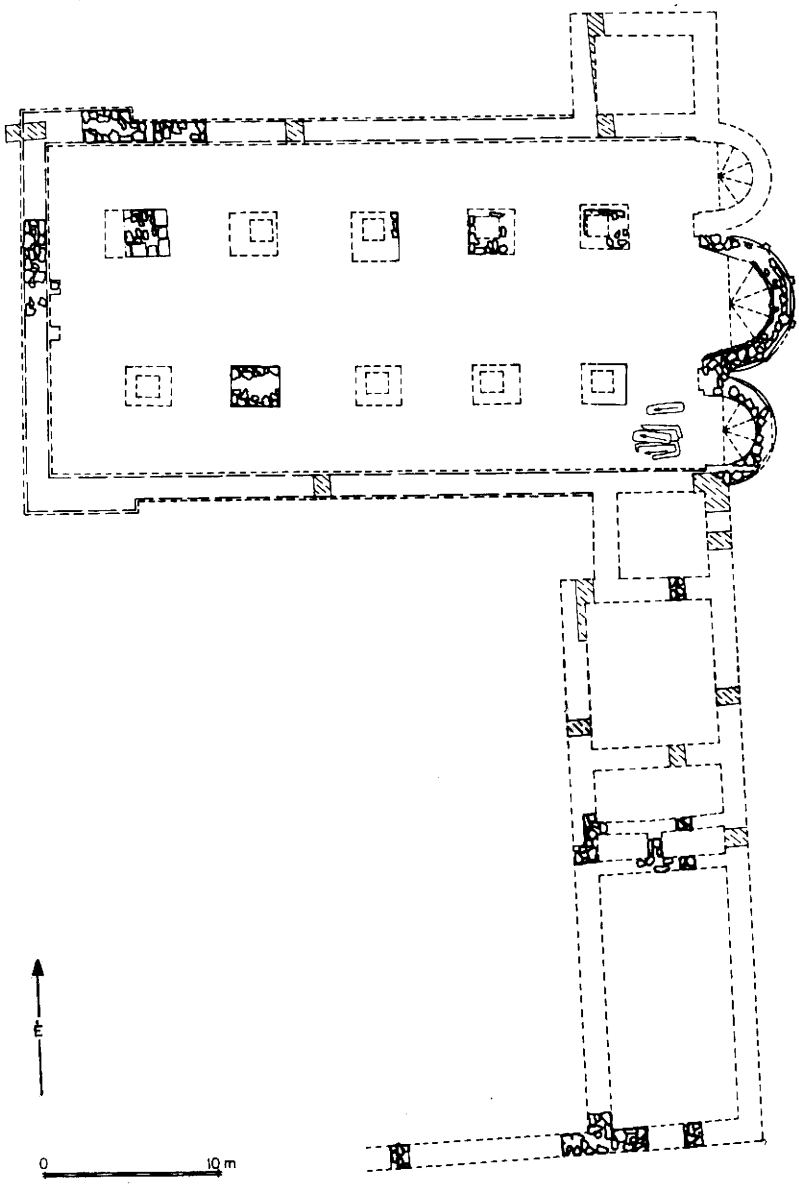

Majk, premontrei templom és kolostor. Ásatási alaprajz. Készítette: Csengel Péter